

a Jahrbücher der Litteratur (1831) köteteit. A hat kötetet már február 11-én visszahozta. Ugyanezen napon kölcsönözte ki a Tudományos Gyűjtemény számait és a Jahrbücher der Litteratur folytatólagos köteteit. Április 6-án a Magyar Minervát és a Tudományos Gyűjtemény soronlevő köteteit. Ekkor fizetett először a kikölcsönzött öt kötet után 5 krajcár kölcsönzési díjat. Május 18-án a fenti művek folytatólagos számait nyolc kötetben nyolc krajcár használati díjért vitte magával. Június 26-án újra cserélte a folyóiratok számait. Szeptember 4-én a fentiekben kívül magához vette a Jahrbücher der Geschichte und Standkunst és az Ausland folyóiratok példányszámait. Október 18-án magával vitte az Aurora legfrissebb számát is. Ebben az esztendőben november 24-én járt utoljára Kaposvárott és nyolc kötetet kölcsönzött ki a fenti folyóiratok és lapok folytatólagos számaiból. Ezekben kívül magához vette a Litteratur Zeitung-ot és a Morgenblatt számait is.

1833. január 26-án tíz kötetet vesz magához, a fenti folyóiratok folytatólagos számaiból s az Ökonomische Neuigkeiten-t is. Február 4-én négy, április 25-én hat kötetet cserél és kikölcsönzi a Magyar Lexikon-t is. Augusztus 30-ától kezdve rendszeresen olvassa a Land und Seereisen-t. Szeptember 30-án tíz, november 1-én hat és november 20-án nyolc kötetet vesz magához a folyóiratok folytatólagos számaiból és a Konversations Lexikon példányait.

1834. február 5-én, május 2-án, szeptember 7-én és november 22-én huszonegy kötetet kölcsönöz ki a fenti művek folytatólagos számaiból. 1835. január 25-én, május 23-án és november 19-én harminchat kötetet.

Utolsó kölcsönzése halála előtt huszonhárom nappal történt, 1836. január 22-én. Nyilván hirtelen halált hozó bajnak kellett fellépnie ahhoz, hogy a 60 esztendőes költőt huszonhárom nappal utolsó kaposvári könyvtári útja után a niklai temetőbe kísérjék. Utolsó kölcsönzésekor a Tudományos Gyűjtemény 1835. évi márciusi és júniusi, a Land und Seereisen 1835. évi februári és a Német Minerva 1835. évi júniusi számait vette magához. (E köteteket családja még ugyanezen év szeptember 16-án visszaszolgáltatta a könyvtárnak.)

Berzsenyinek a Megyei Olvasó Társaság szívügye volt. A könyvtár, amelynek létrehozásán igen sokat buzgókodott, élete utolsó éveiben hatalmas munkakedvében láthatta a költőt. 1833-ban két nagyobbblégzetű tanulmányt írt. Az egyiket esztétikai nézeteiről: a Poétai harmonicát, a másikat népünk sorskérdéséről: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól, amelyben a földreform, a tagosítás, a szövetkezés és a népnevelés elengedhetetlen szükségességét hangsúlyozta. Ez a mű egyszersmind a Széchenyi megindította nemzetépítő programra adott igenlő válasza is volt. Könyvtárlátogatásában — mint láthatuk — még közelítő halála sem akadályozta.

Befejezéstül nem lesz érdektelen arra a kérdésre sem felelnünk: mit olvastak egy vidéki megyei könyvtárban az elmúlt század derekán? A Reversalis Protocollumból erről is híű képet kapunk. Ezúttal csak a könyvtárnak járó magyar és idegen nyelvű, valamint a külföldi lapok és folyóiratok címeit soroljuk fel: Magyar Minerva, Német Minerva, Tudományos Gyűjtemény, Élet és Literatura (Berzsenyi munkatársa volt), Aurora (ennek is munkatársa volt), Klio, Rajzolat, Koszorú, Mezei Gazda, Emlény, Honművész, Regélő, Fillér Tár, Figyelmező, Gazdasági Tudósítások, Országgyűlési Szemle, Regénytár, Daguerreotyp, Nemzeti Társalkodó, Beretváltkozó Tükör, Kereskedési Szemléletek, Echo, Toldalék a Kurirhoz, Musarium, Magyar Játékszin, Magyar Lexikon és különféle magazinok, valamint a Theater Zeitung, Litteratur Zeitung, Ausland, Morgenblatt, Pfenig Magazin, Archiv für Statistik, Der Spiegel, Jahrbücher der Litteratur, Ökonomische Neuigkeiten, Jahrbücher der Geschichte und Standkunst, Land und Seereisen, Politechnisches Journal, Politische Annalen, Annalen der Erd-Völker és a Konversations Lexikon.

MARÓT KÁROLY

„ADRIAI TENGERNEK SYRENAIA GROFF ZRINI MIKLOS”

Mint a „Kik voltak a Múzsák?” c. dolgozatomban (I. az MTA I. O. Közleményei VIII/1956, 85—127. l.) párja és kiegészítője, kiadásra régebben áll egy a szirénekről szóló, hasonló terjedelmű tanulmányom, amely mégis a szirénekről az ókorból, messze a közép- és újkorba átnyúló, európai továbbélésének kérdését nem érintve, ezt a hellenizmus korával lényegileg és elvszerűen lezártnak kívánja tekinteni. Kutatásom szempontjából nézve tehát kétségteljesen valami „filius ante patrem” esetként hat, ha itt most programomon kívül és túl teszem szövé a szirén-problémának egy a XVII. századi elképzelésébe tartozó esetét, de felbátort erre nemcsak az, hogy ez a kis jegyzet a magam alapvető szirén-felfogását visszamenőleg nagy mértékben alkalmas igazolni (ami kevésbé érdekes ebben az összefüggésben), hanem még

inkább az a körülmény, hogy magyar szakirodalmunknak a címmel megjelölt, ma erősen vitatott kérdésével szemben szinte megengedhetetlennek éreztem ezt a kínálókozó hozzá-
szólást elmulasztani.

A szóban forgó címfeliratot különben úgy idéztem fent, ahogy azt az „Obsidio Szigetiana” költőjének eredeti kézírata, vagyis valószínűleg az íródeákjától lemásolt „tisztázata” írta le (fakszimiléjét l. Beöthy, A magyar irodalom története, Képes díszmunka I. 2, 1899, 383. l.), illetve ahogy az első, 1651-i bécsi kiadás címképe teljesebb formában nyomatta: „Adriai Tengernek Syrenia Groff Zrini Miklos” (fakszimiléjét l. uo. 385. l.). *Sic*, amennyire látom, vagyis a nélkül a vessző nélkül, amely Horváth János, Vitás verstani kérdések, Nyelvtudományi Értekezések 7. sz., 1955. 67. l. feltevése szerint a költő nevét a cím megelőző szakaszától elválasztani volna hatott, de amely a fakszimilén legalább is, nem látható és különben sem változtat semmit a helyzeten. Ez a „különös cím” ti., amelyen Király György szavai szerint (Zrinyi és a renaissance, Nyugat 13/1930, 551. l.) „filológusaink sokat törték a fejüket”, aligha érthető olyan értelemben, hogy „Adriai tengernek Syrenia. *Irta* Gr. Zrinyi Miklós” (Horváth, 67. l.), mert hiszen annak, amit Zrinyi ebben a könyvében kiadatott, semmiképpen nem lehetett volna találni címe az „Adriai tengernek Syrenia”. Legfeljebb úgy lehetne gondolni a dolgot, hogy a címlap csak a szerzőt kívánta megadni: „Adriai tengernek Syrenia (:). Groff Zrini Miklos” és a szerzőnek ilyen korszerűen stílusos megjelölése alá, akár ő, akár a nyomda, a meg nem adott cím helyett, vagy összefoglaló címnek a költő ismert jelmondatát libegtette oda: „Sors bona nihil aliud”.

A sziréna szóhasználat tehát, igenis, „képes beszéd akar lenni” (ha már így nevezzük az ilyenféle beszédet) és kétségkívül csak *magát a költőt* jelentheti, amint pl. már Széchy Károly is értette (1896. és Beöthy, i. h. I, 373. l.). A hajózó szirén maga az induló Zrinyi, ugyanazon az alapon, ahogy Tasso nevezi Vergiliust egyik canzonejában (Rime eroiche XXVIII.) „la gloriosa alma Sirena”-nak, akinek nápolyi sirja mellett ott ringott a saját bölcsője, és talán abban sem kell kételkednünk, hogy a magyar költő a „Syrena” ilyenféle, a maga egész költői készségét összefogó értékét a hozzá legközelebb álló Giambattista Marini (1569—1625) *közvetlen* példája nyomán használta, amint ezt Kardos Tibor, Zrinyi a XVII. század világában, Irodalomtörténeti Közlemények, 42, 1932, 161. l. állította. Ha ugyanis a Kardostól i. h. felhozott adatok betű szerint nem is jogosíthatnak a Klaniczaynál, Zrinyi Miklós 1954, 240. l. olvasható kijelentése, hogy ti. Marini a „Tirréni Tenger Szirénájának” nevezte volna magát, valahol kétségkívül megtehetette és úgy látszik, meg is tette ezt: részünkről nem ösmerjük közelebről Marini költészetét. Tény azonban, hogy Zrinyinek a „Szirén” szó „bűvösszavú költő” értelmében való használatáért meg csak nem is kellett idegenbe mennie: ekkoriban ennek a szónak ez az értéke, mint örökségkincs, nálunk is *élt*. Rimay János, Ö. M. Eckhardt-féle új kiadásában 1955, 45. l., a szép „Elogia Spectabilis ac Magnifici Domini Valentini Balassa de Gyarmat, militis et poetae cultissimi” c. költeménynek anaforikus allocutioja is így mondja: „Vagy Syren, vagy Circe, vagy Magyar Amphion” s ugyanebben a kiadásban, 78. l. hasonlóképpen szerepel a „Circe és Sirena éneklése” csábdal értékében. Mint ahogy ennek az azonosításnak elterjedtségéről a „tengeri Szirénés”-t emlegetve maga Zrinyi is máshol (ti. a Vadász-idyllumban, ahol a Szirénés-Sirena talán úgy fogandó fel, mint az eredeti görög-latin, duális értékű többesszám, egyesszámú állítmánnyal konstruálva), tanuskodik.

Mégis, ezeknél az érveknél, úgy érezzük, a nagy klasszikus műveltségű Zrinyi esetében súlyosabban esik latba az, amin már Marini és Rimay szóhasználatára is alapszik, ti. az óstény — amint ezt már a Görög Irodalom Kezdetei 1956. c. munkánk lapjai által (vö. főleg 155. l.) kellőképp bizonyítottunk véljük tekinthetni —, hogy a költőnek a bűbajos szirénnel való azonosítása éppúgy már *ókori*, mint a Múzsáéval való közönségesebben ismert azonosítás. Zrinyi szóval, ha minden valószínűség szerint közvetítő csatornákon át is, végeredményben valamiképpen csak az antikvitás oceánjából öntözte meg képzelete talaját.

„Kik voltak a Múzsák?” c. tanulmányomban, i. h. rámutattam már, hogy a *λάλη Σειρήν Βακχυλίδη* megszólítás, vagyis Bakchylidesnek a csacska szirénrel való azonosítása, előfordul pl. az Anthologia Palatina IX, 184. St. névtelenül ránkmaradt lírikus-kánonjában és a XVII. sz. klasszikus műveltséggel rendelkező köreiből még ismertebb lehetett a sokat forgatott Suetoniusnak, De ill. gramm. 11. sűrűn idézgetett verseskéje Valerius Catoról (Coll. Nisard, 1848, 225. l.):

*Cato grammaticus, Latina Siren
Qui solus legit ac facit poetas.*

S ennyi bőven elég is volna itt állításunk igazolására.

Király alighanem tévedett abban, hogy a sziréneknek ez a költőt-jelentése „a korbéli képhajhászó stílusban” született volna. Ez a stílus ezt legfeljebb hogy megújíthatta régi

használatában, illetve Zrinyit bátoríthatta szövélyasztásában. Ahogy — részünkről — azt sem tartanánk ebben az összefüggésben egészen elhanyagolható feltevésnek, amit szellemesen Négyesy László, Gr. Zrinyi Miklós Költői Művei, a Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtára, I. 1914, 387 k. l. vetett fel, hogy ti. Zrinyi, a maga „anagrammatizáló” korában a címbeli „Syrena” szón főleg azért írt kapott, mert könnyen emlékeztetett családi nevére (Zerin, idegenyelvű átírásokban *Serin* formában is), vagyis mert idő- és alkalomszerű játéknak érthették.

Erősítésül még legfeljebb — a közönséges szirén-elképzelés elterjedtsége miatt — pár szóval arra utalnánk, hogy férfiköltőnek (mint Suetoniusnál) nőnemű mitológiai alakként, illetve ilyenek attribútumaival való felhívását, vagy (mint az Anthológiában) hímnemű szirénekkel való azonosítását az antikvitás annál könnyebben kockáztathatta, mint hogy főleg a teratologikus szirének (és itt ilyenekről van szó), a *Σειρήν* név eredendő genusbeli bizonytalansága miatt, eleve sem bírhattak túlságosan fix nemmel. (I. Buschor, Die Museen des Jenseits 1944, 21. l.). Az Odysseia szirénjei még kifejezetten hajadónok, míg az archaikus korban elég gyakoriak a szakállas madárszирén ábrázolások, amilyen pl. a közismert Louvre-beli; de a samosi Héraszentély egy fogadalmi felirata is (vö. Buschor, Athenische Mitteilungen 53/1930, 47. l.), amelyre Szilágyi János György hívta fel figyelmemet, a közönséges szirén-elképzeléstől eltérően, hímneműként használja a szirén szót.

Más kérdés a Zrinyi 1651-i első, bécsi kiadása címképének létrejötté (I. Klaniczay i. h. 240/l. l.), amelyet illetőleg nem érezzük magunkat hivatottaknak állást foglalni. Bajos volna ma már — úgy hisszük — megállapítani, hogy ez az ábrázolás mennyire Zrinyi személyes ingerenciájának, vagy egy már kész emblémamintának, vagy a rajzoló önkényes fantáziájának eredménye: nélkülözünk minden közelebbi fogószót. Viszont a mi szempontunkból ez az egész kérdés mellékes is. A „tengeri” Syrena, vagyis ez esetben az új, adriai, azaz hazai vizekre hajózázó költő, mindenesetre stílszerű környezetbe van beállítva: hajóját két, megjelenési formájával (halfark, fésű, tükör, stb.) a modern korbéli, európai vizilánytündér, sellő, vagy hasonló szinkretikus képzetkörbe tartozó, Nereida-féle kíséri, és így teszi teljessé egy, az ókori hagyományokra még mindig emlékeztető tengeri ensemble összképét.

TERBE LAJOS

A GULYÁSNÓTA TÖRTÉNETE*

I.

Az 1840-es évek közepén a Kisfaludy Társaság készülő népköltési gyűjteménye számára sok változatban beküldtek a gyűjtők egy terjedelmes nótát ilyen kezdettel: *Nem bánom, hogy parasztnak születtem*. A beküldött változatok között a legerjedelmesebb 1844-ben Békés megyéből került elő nyomtatott nótásfüzet alakjában. Ezen nótásfüzet szövegének egyes strófái külön dalként is előfordulnak és megtalálhatók már az Akadémia részére az 1830-as évek elején beküldött kéziratos dalfüzetekben is. A terjedelmes nótát, amely elejétől végig a gulyáséletéről szól, különböző részletekben és változatokban még ma is országsgerte ismeri és dalolja a magyar pásztornép, amint arról népköltési gyűjteményeink tanúskodnak. A nóta szövege könnyen énekelhető, dalszerű formában egy gulyásember ajkára van adva és hol elbeszélő, hol leíró, hol pedig tiszta lírai műfajban részletes képet ad a régimódi magyar pásztor-ember életmódjáról és érzelmi világáról. Ez az a híres *Gulyásnóta*, amelyről oly sok esett néprajzzal foglalkozó tudósaink között.

A magyar néprajzi irodalomba a *Gulyásnótát* elsőnek Madarassy László vezette be. Madarassy a nótát Mátyási József műve gyanánt említi, de utal arra, hogy Mátyási szerzősége nincsen bizonyítva.¹ Nem sokkal Madarassy után Sebestyén Gyula,² majd pedig Herman Ottó³ emlékezik meg a nótáról. Mindketten egész határozottan tagadják a Madarassy által szóba hozott Mátyási szerzőségét. Velük szemben Mészöly Gedeon,⁴ aki igen bőven foglalkozott a kérdéssel, egész határozottan Mátyási Józsefnek mondja a dal szerzőjének.

* A tanulmány szorosan kapcsolódik a szerző Mátyási József c. dolgozatához (Itk. 1955).

¹ Madarassy László, *Nomad pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon*. Bp. 1912, 12. és 27. l.

² Sebestyén Gyula, *Petőfi népdalgyűjtése*. Ethnographia. 1914. 197. l.

³ A magyar pásztorok nyelvkinése. 23. l. — Az ő állásfoglalását ismétli Ecsedi István (*Hortobágyi pásztor- és betyárnóták*. Debrecen 1927, 73. l.).

⁴ Mátyási József és „Kalászkaparék”-ja, *Népünk és nyelvünk*. 1931. 91–98. l.